

Meeting the Enemy -

The Human Face of the Great War

>>> Verkorte versie van deze bespreking
in *NRC Handelsblad* van 30 januari 2015

Richard van Emden

Bloomsbury 2013

384 pagina's

Michiel Hegener

De Eerste Wereldoorlog kwam vaak ten einde. Dan hadden de geallieerde en Duitse soldaten weer eens genoeg van het bloedvergieten en sloten ze een bestand – plaatselijk en tijdelijk, maar toch. De Britse soldaat Frank Sumpter schreef over kerstmis 1914: “We hoorden de Duitsers *Stille nacht, heilige nacht* zingen en ze staken een bord omhoog, *Merry Christmas*. [...] Onze jongens zeiden: ‘We doen mee.’ Dus wij begonnen te zingen, waarop de Duitsers stopten. En daarna zongen zij weer. Een Duitser sprong vervolgens zijn loopgraaf uit en riep ‘Happy Christmas, Tommy!’ Niemand vuurde. [...] Uiteraard zeiden onze jongens: ‘Als hij het kan kunnen wij het ook.’ Onze sergeant-majoor kwam eraan en zei: ‘Ga liggen, ga liggen.’ We staken een paar vingers naar hem op en zeiden: ‘Het is kerstmis!’ Vervolgens sprongen we allemaal de loopgraven uit, de Duitsers gebaarden ons te komen, we liepen naar elkaar toe en schudden handen bij het prikkeldraad.”

De talrijke, officieuze kerstbestanden van 1914 zijn vrij bekend. Maar in *Meeting the Enemy* maakt Richard van Emden duidelijk dat het lagere personeel bijna stelselmatig mogelijkheden zocht, bedacht en vond om aardig tegen elkaar te zijn, doorgaans tot

razernij van hun hoge commandanten. Van Emden - zelf deels Duits maar geboren en opgegroeid in Engeland – heeft een indrukwekkend oeuvre gewijd aan de gewone soldaten in de Eerste Wereldoorlog. Hij sluit daarbij aan bij de trend om voorbij te gaan aan het perspectief van de generaals en militaire geschiedenis te bedrijven op schootsveldniveau. Wat maakten de gewone jongens mee? Ze lieten duizenden dozen vol brieven en dagboeken na en Van Emden heeft er een levenswerk van gemaakt om dergelijk materiaal uit de Eerste Wereldoorlog te localiseren en te verwerken. Ook interviewde hij veteranen toen dat nog kon, 270 in totaal, en hij schreef een prachtige biografie over en met Harry Patch (1898-2009), de laatste overlevende van de loopgraven.

Zo compileerde hij *Meeting the Enemy*, een pakkend, chronologisch opgebouwd epos over de menselijke kanten van Britse en Duitse soldaten in een oorlog die tienmiljoen militairen het leven kostte. Het begint in 1913-1914 met het leven van de Britten die toen in Duitsland woonden en de Duitsers in Groot-Brittannië, en hoe prettig beide groepen het hadden voordat Groot-Brittannië op 4 augustus 1914 Duitsland de oorlog verklaarde. De Duitsers (die op 2 augustus België en op 3 augustus Frankrijk de oorlog hadden verklaard) ervoeren dat als verraad. Koning George V was ineens 'Der Judas von England', de Britten in Duitsland moesten ineens vrezen voor hun leven. Op 5 augustus om 3 uur 's nachts werd leraar engels Henry Hadley het eerste Britse oorlogsslachtoffer toen een Duitse officier hem neerschoot in de gang van de trein waarmee hij het land probeerde te verlaten.

Duitsers in Engeland hadden het aanvankelijk beter. Voor de oorlog hadden ze weliswaar een netwerk van 22 spionnen, die hun berichten doorgaven via een

Duitse kapper in Londen, maar bij de Britse contraspionage was dat allemaal bekend en niemand lag er wakker van. In de nazomer van 1914 veranderde dat drastisch. Padvinders en een groot deel van het publiek gingen vrijwillig op spionnenjacht, vooral langs de kust. Duitse mannen van onder 55 jaar werden preventief gevangen genomen en duizenden vertrokken. Een van hen schreef: "We worden weggesleept uit het land dat jaren ons thuis was om te gaan vechten tegen onze beste vrienden."

Tegen die achtergrond is veel van de latere verbroedering aan het front begrijpelijk. Vaak, als er weer eens sigaren en schouderklappen werden uitgewisseld, bleken er Duitsers te zijn die vloeiend engels spraken dankzij hun jaren als ober of kapper in Engeland. Van een iets ander kaliber - maar even relevant in Van Emdens fascinerende aaneenrijging van anecdotes - waren de collegiale contacten tussen piloten die elkaar even eerder naar het leven hadden gestaan. Wie neergeschoten was en de noodlanding had overleefd kon ter plekke bezoek krijgen van zijn tegenstander die ook was geland om te zien of er hulp nodig was. Kapitein Francis Don had de eer te zijn getroffen door *war ace* luitenant Werner Voss, die even later kwam aanlopen en "zeer beleefd liet weten dat ik zijn 34ste slachtoffer was".

In de loopgraven leefde bij beide partijen veelal de overtuiging dat het zonder schieten wel erg genoeg was. "Als een partij bonje wilde, konden ze bonje terugkrijgen", schreef luitenant Denis Barnett. "En als je de ander met rust liet leefden we zij aan zij, in harmonie zonder elkaar lastig te vallen." Soms werd er over en weer wat geschreeuwd.

"Good morning Fritz!"

"Guten morgen Allyman!"

"Waiter!"

"Coming sir, coming sir!"

Talloos waren de berichtenuitwisselingen met borden die boven de loopgraven werden uitgestoken: op afstand, maar leesbaar met een periscoop. Tijdens de Ierse Paasopstand van 1916 schreven Duitsers tegenover een loopgraaf waar een Ierse eenheid zat: *Grote opstand in Ierland! Engelse kanonnen vuren op jullie vrouwen en kinderen.*

Het langste kerstbestand van 1914 eindigde op 3 januari toen een Duitse officier naar de Britten liep. Hij salueerde en zei dat hij instructies had de vijandelijkheden te hervatten. Horloges werden gelijk gezet en volgens afspraak volgde precies een uur later een zware fusillade over en weer. Ook in 1915 werden kerstbestanden gesloten, maar op veel kleinere schaal omdat Britse en Duitse generaals zich 1914 met afschuw herinnerden. Foto's van lachende Britse en Duitse soldaten, arm in arm en met elkaars hoofddekseksels op, stonden in 1914 in Britse kranten naast citaten uit brieven naar het thuisfront. Daarom mochten Britse frontsoldaten in 1915 geen camera's hebben en iedere Duitser die in beeld kwam moest meteen worden beschoten.

Gedurende de kerstnacht begonnen Duitsers ten westen van Lille toch weer te zingen. 's Ochtends klonk het:

“Tommy, Tommy! Good Christmas!”

“Good old Fritz! Merry Christmas!”

Weer liepen de mannen op elkaar toe maar de Duitsers kregen te horen dat een kerstbestand van hogerhand was verboden. Of ze dan drie kwartier rust konden krijgen om hun doden te begraven? Dat mocht. Na een half uur waren de Duitsers klaar, “waarna een kwartier resteerde om te praten en elkaar sigaren en sigaretten te geven”.

Deze en andere kerstcontacten in 1915 vielen slecht bij de Britse legertop “waar de voorraad feeststemming veel schaarser was”, schrijft Van

Emden. Arrestaties volgden, zware briefcensureur ook, en om te voorkomen dat de verhalen toch het thuisland zouden bereiken werden alle verloven naar Engeland voor zes maanden opgeschort.